

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

**АМБРОСОВ В.Я., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАБСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Розкрито доцільність подальшого розвитку молочного скотарства в сучасних підприємствах на принципах спеціалізації, раціональної концентрації, яка тісно пов'язана з власним кормовиробництвом і масштабами господарств за земельною площею.

Expedience of strengthening of development is exposed milk cattle breeding in modern enterprises on principles of specialization to the rational concentration which closely tied with own by the production of forage and scales of economies on the landed area.

Постановка проблеми. Молочне скотарство в Україні завжди було головною галуззю тваринництва. У всіх формах спеціалізованих господарств у дореформенний період молочне скотарство поєднувалось зі свинарством, птахівництвом, вівчарством, усіма видами товарної рослинницької продукції. Саме внаслідок цього рівень виробництва і споживання молока на душу населення був одним із самих високих в Європі і складав у 1990 р. відповідно 472 і 373 кг. Молочне скотарство розглядалось як суттєвий потенціал динамічного приросту валової і товарної продукції, доходів, нарощування сировинної основи переробної промисловості – м'ясо-молочної, шкіряної, комбікормової. Ця галузь була незамінним джерелом органічних добрив. З розвитком тваринництва в підприємствах удосконалювалась технологія, розширювалась потреба у кваліфікованих робочих місцях, спеціалістах. Робітники ферм забезпечувались житлом, соціальними послугами, зростали їх доходи і добробут. Тому розробка пропозицій по відродженню молочного скотарства в сучасних агроформуваннях набуває актуальності і має практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу розвитку молочного скотарства приділяли відомі вчені: Даниленко Й.А., Омеляненко А.А., Богданов Г.О., Кутиков С.Й., Волосожар В.О. Ними були розроблені та науково обґрунтовані: організаційно-економічні умови інтенсивного ведення молочного

скотарства на крупнотоварних фермах господарств; система спеціалізованих молочних господарств для приміських зон Харкова, Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Кривого Рогу, Лісічанська, Слав'яно-Сербська. За принципово новими технологічними рішеннями було збудовано і здано в експлуатацію молочну ферму безприв'язного утримання на 1200 гол. корів у дослідному господарстві «Кутузівка». Більше 50 років цей комплекс успішно працює, є взірцем з продуктивності праці, раціонального використання ресурсів, збалансованої організаційної побудови підприємства.

Поглиблення спеціалізації молочного скотарства в дореформений період супроводжувалось створенням спеціалізованих господарств з інтенсивного вироцнення зверхремонтного молодняку на м'ясо. Для забезпечення інтенсивного розвитку молочного скотарства в Харківській області було створено 32 спеціалізованих господарства з вироцнення і відгодівлі надремонтного молодняку ВРХ. Вже до 1990 р. за рахунок спеціалізованих радгоспів приміської зони вироблялось 41,1% молока. За останні роки ефективність виробництва молока підвищилась. Посилилась увага до формування спеціалізованих ферм з високою концентрацією поголів'я корів [1, 2, 3]. Разом з тим питання визначення рівня концентрації молочного скотарства в умовах сучасних підприємств, потрібних площ угідь та подання галузей висвітлено недостатньо.

Мета статті – визначити вплив концентрації молочного скотарства на ефективність виробництва молока, доцільний розмір господарств за земельною площею і чисельністю корів, вимоги до кормовиробництва.

Виклад основного матеріалу. За роки трансформації молочне скотарство понесло найбільш тяжкі втрати, стало вестись за звуженим типом відтворення. На думку окремих дослідників зменшення виробництва молока та чисельності поголів'я корів було наслідком недосконалості економічного механізму розвитку галузі [4, с. 215]. Ціни на молочну сировину протягом тривалого періоду не відповідали інтересам товаровиробників. Була недостатньою підтримка держави. З цим можна погодитися. Але, на нашу думку, ця галузь повністю випала з системи управління на всіх рівнях керівництва аграрним сектором. Починаючи з реформування і роздержавлення, не було визначено роль трудових колективів як реальних господарів майна. Натуралізація майнових паїв і закріплення на цій основі за трудовими колективами ферм і комплексів, худоби, споруд, обладнання зберегло б засоби

виробництва і головне – маточне поголів'я. Справа в тому, що поголів'я корів окремими керівниками сприймалося як ліквідна продукція, за яку можна отримати гроші. В країні втрачено контроль за вибракуванням корів з основного стада і збереженням поголів'я основного молочного стада. Така участь спіткала і ремонтний молодняк. Екстенсивний характер відтворення і вирощування ремонтного молодняку призвів до того, що перша злучка телиць здійснюється переважно в 2-3 роки, а не в 16-18 місяців. Послаблення контрольних функцій державних органів та керівників підприємств за збереженням маточного поголів'я призвело до занепаду штучного осіменіння, руйнування системи вирощування ремонтного молодняку, кормовиробництва та повноцінного кормозабезпечення корів. Деконцентрація молочного скотарства у більшості господарств супроводжувалась порушенням технології, втратою робочих місць і кваліфікованих кадрів, руйнуванням тваринницьких ферм і обладнання. Незважаючи на заходи, які зараз приймаються по підтримці молочного скотарства, галузь продовжує залишатися недостатньо ефективною і привабливою для інвесторів. В 2010 р. по відношенню до попереднього 2009 р. чисельність корів в цілому по Україні зменшилась на 120 тис. гол., в підприємствах – на 19,7 тис. гол., у господарствах населення – на 100,1 тис. гол. Внаслідок цього виробництво молока по Україні скоротилось за рік на 3,1%, в т.ч. у підприємствах – на 0,9%, в господарствах населення – на 3,6%. Економічний механізм впливу залишається недостатньо ефективним, а важелі підтримки, які пов'язані з реконструкцією та будівництвом молочно-товарних ферм і комплексів, залишаються гаслами. Ціни, за якими товаровиробники реалізують молоко, складають тільки 30-33% від цін торговельних мереж. Темпи виведення з експлуатації тваринницьких приміщень перевищують темпи їх введення. За 2010 рік чисельність доїльних апаратів на фермах зменшилась і склала 99,3% до наявності на початок року, а в Харківській області – 96,3%. У більшості господарств України і Харківської області зберігається прив'язане утримання корів з доїнням у молокопровід. В Європі широко впроваджується безприв'язне утримання корів з доїнням у доїльних залах. Це гарантує більш високу якість продукції та економічну ефективність виробництва молока.

Національним проектом «Відроджене скотарство» [5] передбачено виробництво молока збільшити з 11,2 млн. тон до 15,4 млн. тон, поголів'я корів – з 2,63 млн. гол. до 2,72 млн. гол., переважно за рахунок сільськогосподарських підприємств – з 0,59 млн. гол. до

0,79 млн. гол. Передбачається: збільшити кількість крупнотоварних спеціалізованих підприємств з виробництва молока; довести частку поголів'я корів на фермах з поголів'ям 1000 і більше корів – з 11,2 % до 16,8%, а частку молока, виробленого у сільськогосподарських підприємствах – з 2,2 млн. тон до 4,8 млн. тон. Напрям підвищення концентрації поголів'я корів у крупнотоварних підприємствах є виправданим, що дасть можливість більш раціонально використовувати землю, ресурси, працю. Це підтверджує групування, проведене нами по господарствах Харківської області за 2010 рік (таб.).

З 529 господарств Харківської області різних форм власності молочне скотарство розвивається лише у 135 господарствах, що складає 25,5%. При цьому в більшості господарств (80%) чисельність корів не перевищує 300 гол. і тільки у 11,1% вона знаходиться на рівні оптимальної – 800-1200 корів. Зі зростанням концентрації поголів'я корів чітко прослідковуються тенденції підвищення їх продуктивності та рентабельності. Це прояв впливу масштабу виробництва на раціональніше використання ресурсів та підвищення окупності авансованого капіталу в більш масштабне виробництво.

Таблиця

**Чисельність корів і ефективність виробництва молока
в сільськогосподарських підприємствах
Харківської області за 2010 рік**

Групи	Чисельність корів в господарствах, гол.	В середньому на господарство, гол.	Кількість господарств	Надій на 1 ф. корову, кг	Рентабельність молока, %
I	до 100	53	48	3309	-2,5
II	101-200	145	27	3453	2,5
III	201-400	287	33	4386	19,3
IV	401-600	515	12	4572	26,5
V	601-800	695	9	5153	26,0
VI	понад 800	1387	6	5295	29,9

Але переваги концентрації мають місце до певної межі, яка чітко визначається насамперед можливостями кормової бази, а також економічним потенціалом кожного конкретного підприємства. Як

показав багаторічний досвід тваринницьких господарств, досягти високої ефективності тваринництва неможливо при нестачі власних коштів і відсутності повноцінної годівлі тварин. Нажаль проблеми організації інтенсивного кормовиробництва в області вирішуються недостатньо.

З урахуванням реальних умов кормозабезпечення, розмірів господарств найбільш доцільні розміри молочно-товарних ферм повинні бути на рівні 400-800 корів, а для крупних комплексів – 1000-1200 гол. Для такої чисельності поголів'я розмір господарств за площею сільгоспугідь повинен скласти, як показують розрахунки, 2200-4400 га, а для комплексів – 5540-6640 га. У господарствах ПАТ «Агрокомбінат «Слобожанський» і ДП ДГ «Кутузівка», які на фермах мають 1100-1350 корів, площа сільгоспугідь складає 5500-5767 га; ПАОП «Зоря», ВАТ «Насінневе» – 1197 гол. і 1540 гол, відповідно 9097 і 10735 га. В той же час СК «Восток» утримує 2279 гол. корів на площі 8140 га. При цьому важливим фактором є те, в якому напрямку буде спеціалізуватися землеробство. При високій концентрації поголів'я не менше 65% площ повинно спрямовуватися на виробництво зернофуражних і кормових культур для потреб молочного скотарства, враховуючи молодняк.

Розміщення в господарствах тваринницьких галузей на принципах раціональної концентрації поголів'я потребує удосконалення посівних площ під кормовими культурами і наближення їх безпосередньо до тваринницьких комплексів.

Витрати на перевезення займають досить високу питому вагу в транспортних витратах і собівартості кормів. Як показав аналіз, у структурі собівартості силосної і зеленої маси витрати на транспортування з полів до місць зберігання і згодовування займали 20,8% – 22,7%, коренеплодів – 11,7%, сіна – 8,8%, соломи – 42,2%, баштанних – 31%. При цьому основні витрати – 80-93% припадали на перевезення і 7-20% – на навантаження та розвантаження кормів. При компактному розміщенні ферм і посівних площ кормових культур суттєвих розбіжностей в собівартості кормових одиниць на фермах з поголів'ям 200 і 800 корів практично не відмічалось[6]. Це вимагає і в сучасних умовах забезпечити компактне розміщення ферм і відповідних посівних площ під кормові культури.

Національним проектом «Відроджене скотарство» [5] передбачено розробку галузевої програми виробництва комбікормів на період 2011-2015рр. з урахуванням необхідності зменшення в них зернових компонентів. Такий напрям, як показав досвід роботи

господарств Донецької, Дніпропетровської, Луганської областей, є реальним шляхом зміцнення рівня і повноцінності кормозабезпечення [6].

З використанням зернофуражу переважно у вигляді комбікормів зростала вартість раціонів. Але за рахунок підвищення продуктивності та ефективності використання кормів вихід молока в натуральному і вартісному виразі від корів був вищим в 1,5 рази. Природно більш високий та повноцінний рівень годівлі тварин на основі інтенсивного кормовиробництва забезпечить значний приріст продуктивності та виходу продукції.

Інтенсивний розвиток тваринництва потребує зміни галузевої структури підприємств, зменшення обсягів виробництва товарної продукції рослинництва, визначення доцільної альтернативи використання ресурсів і забезпечення дохідності при раціональному поєднанні галузей в цілому по господарству. Зараз у більшості господарюючих суб'єктів галузева структура підпорядкована максимальному виробництву продовольчого зерна і технічних культур, переважно соняшнику.

Поглиблення спеціалізації на виробництві молока або м'яса потребує змін насамперед в структурі посівів. Ефективність виробництва в дореформений період при різній питомій вазі в структурі посівних площ соняшнику визначалась шляхом групування 272 радгоспів Харківської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської областей та Республіки Крим.

З підвищенням у структурі посівних площ посівів соняшника з 2,2% до 10,6% різко зростав рівень рентабельності землеробства з 17% до 85%. Але в цілому по господарствах він збільшився тільки на 6% (з 11% до 17%). При цьому щільність поголів'я корів зменшилась на 24%, а виробництво молока – на 30%. Таким чином, при значній питомій вазі 10% і більше в структурі посівів соняшнику виробництво молока у господарствах суттєво зменшувалось. Така тенденція зараз посилилась, що стримує розвиток тваринництва. У ряді господарств питома вага соняшнику складає 45-60% посівних площ. У цілому питома вага соняшнику у структурі посівів у сільськогосподарських підприємствах України збільшилась з 5,0% у 1990 р. до 17,0% у 2010 р., тоді як під кормовими культурами зменшилась з 37% до 9,6%. При цьому рівень рентабельності господарств знизився з 42,6% до 21,1%, продукції рослинництва – з 98,3% до 26,7%.

Ефективність виробництва кормів при різній питомій вазі овочів і картоплі в структурі посівних площ визначали за даними 374

радгоспів України. При збільшенні питомої ваги картоплі і овочів з 4,2% до 23,9% інтенсивність землеробства в цих господарствах підвищувалась, включаючи і кормові культури. Урожайність кукурудзи на силос при цьому збільшилась на 25,5%, однорічних і багаторічних трав на сіно – відповідно на 32,2% і в 1,5 рази, а на зеленій корм – в 2 рази. Це було забезпечено за рахунок того, що в цих господарствах підвищувалась кількість органічних добрив, внесених на 1 га ріллі з 2,9 т до 6,4 т, а мінеральних – з 1,4 ц до 4,5 ц.

Тобто підвищення ефективності тваринництва в господарствах потребує одночасної розробки і обґрунтування структури посівних площ в цілому, а відповідно і системи сівозмін, визначення найбільш оптимального поєднання галузей з метою ефективного використання землі та створення умов достатньої окупності капіталу.

Висновки. Таким чином, розвиток молочного скотарства доцільно вести шляхом спеціалізації у великотваринних підприємствах усіх форм власності. Рівень концентрації корів на комплексах має складати 1000-1200 гол. Масштаби та концентрація виробництва повинні обов'язково поєднуватися з розмірами сільгоспугідь та гарантованим забезпеченням кормами власного виробництва. Доцільно навколо молочних ферм і особливо комплексів розміщувати з урахуванням сівозмін площі земель для виробництва кормів. Ефективність кормовиробництва найбільш повно проявляється через сукупну забезпеченість кормів на голову худоби та зменшення витрат на одиницю продукції. В умовах раціональної спеціалізації, інтенсивного власного кормовиробництва молочне скотарство може стати стабільно прибутковим та інвестиційно привабливим.

Література.

1. Методичні рекомендації щодо формування спеціалізованих сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції тваринництва та обґрунтування раціональних розмірів ферм і комплексів. За ред. В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 65 с.

2. Питомі виробничі нормативи тваринницьких формувань різних виробничих типів по зонах України. / Нормативний науково-практичний посібник. – Харків: Інститут тваринництва НААН України, 2010. – 36 с.

3. Організація системи інтенсивного кормовиробництва та цілорічної однотипної годівлі тварин у молочному скотарстві. / Науково-практичні рекомендації. – Мінагрополітики України, НААН України, ІТ НААН України – Х.: ІТ НААН України, 2010. – 24 с.

4. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; За ред.

М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 212-224.

5. Національний проєкт «Відроджене скотарство». – К.: ДІА, 2011. – С. 8-12.

6. Амбросов В.Я. Організація кормовиробництва при високій концентрації корів на фермах / В.Я. Амбросов // Науковий зб. «Молочно-м'ясне скотарство». – К.: Урожай, 1971. – № 27. – С. 86-91.